

1. А.БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ЖИНАҚТАРҒА ЕНБЕГЕН ЕҢБЕКТЕРІ

ҚАЗАҚСТАН ДӘУІРІНІҢ ЖАҢА ҚҰРЫЛЫМЫ

Қазақ Республикасы 6 жасты толтырып жетіге аяқ басқанда, Қазақстан шаруашылығының қай жағынан болса да алға кеткенін көріп отырмыз. Егіс пен мал саны көбейген. Өнеркәсіп, мемлекет саудасы күшейген. Қарыз жұмысы дұрысталып, мемлекет бюджеті мен жергілікті бюджет молайған.

Бюджет қаржысы молайған соң оқу орындары, мектептер, денсаулық орындары көбейіп, басқа да сол сияқты жұмыстар алға басып келеді. Өнерлі кәсіп күшеюмен қазақ жұмыскерлері көбеюге айналды. Мұнымен қатар мекемелер қазақыландырылып, қалың бұқараға жақындап келеді.

Бұған қарағанда Қазақстан қай жағынан да алға басып келеді. Бірақ алға басу дәуірінде іс жүзінде не болып, не істеліп жатқанын, алға басу бағытын дұрыс бақылап, кемшілік болса бүркемей ашу керек. Жұмыстардағы кемшіліктерді жойып, артта қалған жұмысты алға сүйреп, қатарға қосу керек.

Қазақстанның ұлт мемлекеті болу дәуірі, екінші жағынан, сол уақыттың ішінде тәжірибесін молайтып, өсіп-өнген бір-қатар қызметкерлерді дайындап шығару дәуірі болып саналады. Бірақ, бұл тәжірибеде ұлт құрылысының өткен дәуірдегі өзгешеліктерінің бәрі де бар еді, ол кезде істің бәрі жоғарыдан істелуші еді, олай ету керек, былай ету керек деген сілтеумен болушы еді. Әр ұлттың өз тізгіні өзінде болу керек деген пікір бадырайып көрініп, іргені аулақ салу, толық автономия болу талабы күшті еді, орталық аудандардың жұмысына еліктемей, әр жердің өз жағдайына үйлесімді іс істеу жағы толық ескерілмеген шақ еді.

Әлгі айтылған қызметкерлердің өсіп-өнген негізі осындай еді. Олардың ұлт құрылысы дәуіріндегі жалпы бағасы түсінікті. Сөйтсе де, қазір біраз түсінбеушілік; тіпті қарсы келушілік болуға мүмкін. Іс жағдайына қарағанда жаңадан жол қарастыру бұл жөнінде ойланып-толғанып жұмыс қылу керек. Бұл жұмысты қайта-қайта тексеру керек, өйткені, біздің істеп отырған жұмысымыз жаңа, бұған көп қайрат, көп қажыр керек. Дайын жобамен іс қылу жеңіл де, түсінікті де. Бұған қарағанда аса белсене кіріскен болса да баяулатқан қарсылық, «бұдан еш нәрсе өнбейді», «мұны да істеп көргенбіз» деген сықылды сөздер тууға мүмкін. Бұл қалып қазаққа да, еуропалықтарға да ортақ, мұндай мінездің біразы соңғы пленумда көрініп қалды. Пленумның жүзеге асыруға ұйғарған шараларының бірі ел арасында қоныстандыру жұмысын өткізу, бұл орындалса, елдің жарлы жағы шаруашылық жөнінен күш алмақ, бұлай болуына Өзбекстанның жер өзгерісі дәлел. Бұған қандай жауап береді деңіз?

Кедейге жердің жақсысын беру құба-құп, бірақ алған жерін ұқсатып бойына сіңіре алмаса онда оның жайы мүшкіл, жұмысқа ысылған қызметкер жоқ, жер мекемелері нашар. Одан арғысын ашып айтпайды, бірақ әлгі айтылғандардың өзінен-ақ жалтақтық, сенімсіздік, мәселені соза беруге ұмтылатындық көрініп отыр.

Партия мүшелерінің мұндай пленум ұйғарған істерді жүзеге асыруға онша дайындалмаған. Бұлар партияға өздерінің бар тәжірибе, білімімен (білім оларда бар) жәрдем етуден бұрын енеден жаңа туғандай өзгеруі керек, мұнысы неғұрлым тезірек болғаны жақсы. Ал енді, біздің ұйымда жолдастардың екінші бір түрі бар, олар пленум қозғаған мәселеден Қазақстанда «екінші төңкеріс» туғызғысы келеді.

Қарсы сөйлеушілердің пікірі: өлкелік партия комитетінің мұндай саясатынан мемлекетіміздің өндіріс күші дұрыс дамуына, елдің бейбітшілігіне қатер бар, біздің түпкі мақсатымыз өндіріс күшін дамыту. Ел соғысы кезінде мақсат көңілдегідей орындалуға мүмкін емес. Сондықтан жаңа бағдар, сірә, қолайлы болмаса керек...

Әуелі «жаңа төңкеріс» жайынан сөйлелік. Қазақстанда жаңа төңкеріс жасалық деген кім; Қаулының қандай жерінде жазылған екен? Егер жазылмаған болса, бұл әңгіме не жайынан шығып отыр? Пленумда қандай жаңа төңкеріс жайынан сөйленген? Әңгімені түсінікті қылу үшін 1923 жылы үшінші партия конференциясында Байнштейн жолдастың сөйлеген сөзінен тарихи бір мысал көрсетелік.

Байнштейн жолдас қандай жаңа төңкеріс жасауды ұсынып еді? Өзінің баяндамасында оның айтқаны: ұйым мен қала, поселке арасындағы қатынастың нашарлығы, ауыл кедейлерінің жем болып келе жатқаны, ауылдағы жұмыстың орасан нашарлығы еді. Ол: «Біздің ұяларда тізгінді қолға алып отырғандар көбінесе бай жағының адамдары, олардың тілегі, әлгі декреттердің іске аспауы деген еді». (3 партия конференциясының есебі, 126-бет).

1. Қалың бұқарамен қатынасты оңдау, оларды кеңес құрылысына көбірек қатыстыру;

2. Жұмыскер мен шала жалшы қазақ арасында жұмыс ретін дұрыс қою, байдың малын алып, кедейдің пайдасына беру – кедей қолындағы байдың малын кедейге қалдыру;

3. Салықты түгел байдан алып, кедейді жерге орналастыру жұмысын ұстау. Соңғы екі ұсыныс қабылданбаған. Бірақ, баяндама бойынша күрделі тезистер қабылданған, ол тезистер ұзақ уақыттық жұмыстың жөнін көрсеткен еді. Ол тезистердің іс жүзінде күні бүгінге шейін маңызы бар. Әйткенмен де конференция мынадай тезисті қабыл алған:

«Қалың қазақ еңбекшілері арасындағы түк жұмыс істелмегеніне партия бұдан былай айырықша көңіл бөлуі керек. Қазақ арасындағы партия негізі – жалшы, малай қазақ кедейлерін меңгеріп, әкету жөнінде бар күшті жұмсап, батыл қимылдау керек. (27-208-бет)». Байнштейннің «мерт» болуы осылай еді. Қазір Байнштейн төңкеріс жасауды ұсынды деген сөз дұрыс емес. Оның ұсынғаны істейтін шаралардың жүйесі еді, оның біразын күні бүгін өзіміз жүзеге асырып отырмыз. Голощекин жолдастың «Октябрь жолымен өту» дегені де төңкеріс жайынан сөз қылуға себеп болған сықылды, мұны да неше түрлі шаралардың желісі, мұның біразы ұйғарылған,

біразы жүзеге асырылып отырған. Бұдан кейін де асырылатын шаралар деп ұғыну керек еді. Оның өз айтуы дәл былай:

Осы мәселелердің бәрін де Кеңес үкіметінің ауылда (А.Б.) құрылыс әдістері, ру арасының жайын ескере білу, ауылға қалай жанасу мәселесі оп-оңай шешіле қалатын нәрселер емес. Өзбекстан жер өзгерісін өткізгенде ғана, бір реттен октябрь жолымен өткенде ғана, Кеңес үкіметін күшейтіп отыр. (Пленумдағы Голощекин жолдастың сөзі).

Жаңа төңкеріс туралы сөйлесуге бұл дәлел бола ала ма? Біздің білуімізше дәлел бола алмаса керек. Әңгіме өзгеріс жайынан, иә Өзбекстанның жер өзгерісі сықылды бірқатар өзгерістер жайынан болып отыр. Мәселені былай қоядан кей-бір жолдастар шошымасын.

1921 жылы Ленин жолдас айтқан: «Біздің қазіргі жаңа дәуірде жаңа шаруа түзеу жолда қай ісіміз болса да үлкен еп керек. Дұрыс әдіс керек, нені болса да көп ойлап, көп толғау керек. Міне, бұл бүгінгі біздің жаңа дәуірімізді еске алатын жаңа нәрсе».

Бұл сөздер біздің жаңа шаруашылық саясатына әдіспен кірген кезімізде ғана жазылған. Қазір өзге түрдеміз, қазір біз есімізді жинап алып, шаруашылықтың дербес, капиталшылдық түріне шабуыл жасап тұрған кезіміз. Біздің өзгерісіміздің де түрі де болса, бұл шабуыл түрі.

«Жаңа төңкеріс» деген сөз өлкелік комитеттің жолына қарсы тұрушылардың сөзіне торуыл келтіру керек болған сөз. Әңгімені «жаңа төңкерістен» айта беретін болсақ, сөзден сөз көбейе бермек. Бұл ретте Бухарин жолдасты да, Сталин жолдасты да, Ленин жолдасты да куәға алуға болады.

Бухарин жолдас не деп еді? «Олар біздің қазіргі көксейтініміз тағы да жаңа үшінші төңкеріс емес, ұйымдасқан бейбіт жұмыс... Мемлекет құрылысын ілгері бастыра беру жұмысы».

Бұл туралы Сталин жолдас не айтқан? «Іс жүзінде бұл қыңырлық поселкеде тап тартысын қоздыруға, жуан жұдырықты тоздыратын жарлылар комитетінің саясатына қайтып айналуға, сонымен мемлекет ішінде ел соғысын жариялауға бастайды».

Ал енді Ленин жолдас не демек? «Ел соғысының ұранын ел

бейбітшілігі ұранымен алмастыруды түсінбейтін адам жұртқа күлкі болуға лайық». (Месников жолдасқа жазылған хаттан).

Мұндай әдемі сөздерді қалай пайдаланбассың, айтыңдаршы?

Бұл сөздерді енді азырақ тексеріп өтелік. Сталин жолдастың сөзі қандай қыңырлыққа қарсы айтылған? Бұл жуан жұдырықтан келер қатерді қалпынан асыра сөйлегендерге, орталық комитет көрсеткен шаралардан басқа өз жанынан бірқатар шаралар ұсынушыларға айтылған сөздер.

Ал енді біздің Қазақстанда Сталин жолдастың сөзін қағып алып, «бұл қыңырлық поселкеде тап тартысын қоздыруға бастайды» дегенде, мұнысы шынында орындауға ұйғарылып отырған шаралардың тізбегін сөз қылғандық болады.

Осылай тұп-тура ашық айту керек еді, осыған қарсы сөйлеу керек еді, жаңа төңкерісті бетке ұстап жасырынбау керек еді.

Мұның мәнісі қалай? Мәнісі: «Қазақстан Ленинград емес. Кеңестер Одағынан, бізді Орынбор губерниясы ғана бөліп тұр», «Жалпы ілгерілеу жолымыздың шамасы бірдей». Мұндай дәлелдің аяғы неге апарып соғады?

Мұның – біздің жағдайымыздың орталық комитеттің жалпы нұсқауларымен ғана қанағаттанып, жергілікті жағдайға дәлме-дәл келтірген қосымша шараларды қолданбасақ та болады деген сөз ғой. Ауыл жағдайы поселке жағдайымен бірдей «сықылды». Поселкеде қандай саясат жүргізу жайы белгілі, со да бізге болмай ма партияның ауылда кездесетін қиыншылықтарын со да жоймай ма, «Америка ашудың не керегі бар» дегенге келеді.

Бұдан кейін Рыков жолдасты куәлікке тартады. «Түк талас болмауға тиіс, бірден бір түзу жол кооператив». Бұл дәлелді дәлелді тауып алуы да тамаша емес пе. Кооператив даңғыл жол екені рас қой. Бірақ, бүгін осы сағатта бұдан бұрын иә, осымен бірге қатар шешетін өзге мәселелер жоқ па екен. Алдымен кооперативтің жолын тікенектен аршып алу керек қой, әйтпесе оның жолын байдың селеуі басар, басып та отырған жерлері бар, сөйтіп өтірік кооператив тумай ма?

Сонымен бұл топтың ойын оның мынадай деп сипаттауға болады:

1. Қазақстанда іргелі саяси мәселелерді шешерде теріс зиянды әдістерді пайдаланғысы келеді.

2. Ауылдың жұртшылық шаруашылық қатысы даму жолының негізгі өзгешеліктерін сылап-сипап жоққа шығарғысы келеді.

3. Бұл жұртшылық – шаруашылық қатысын сүйекке біткен әдет пен бұрынғы ескі күйінде қалдырмақшы. Қарсы сөздерінің бәрі келіп осыған тіреледі. Бұл қалай? Бұл кімнің пайдасы?

Қазақстанда ешкім шын мағынасында жаңа төңкеріс жасамақшы емес. Төңкеріс деген нәрсе екі тап тартысып, біреуі жеңіп, әкімшілікті қолға алғанда, жұрттың шаруашылық негізін қайта құрғанда болады. Мұндай төңкеріс біздің ойымызда жоқ, мұны сөз қылған адам жоқ. Әңгіме ауыл кедейінің пайдасын көздейтін шаралар туралы болған, күні бүгін де солай; ол шаралар қырдың жалпы шаруашылығы өсуін тоқтатпай, социалистік жолына қарай бастап, елде Кеңес үкіметіне күшті негіз орнатуды көздедек.

*«Еңбекші Қазақ» №225-226,
12-13 қазан 1926 жыл*

Ескерту: Бүгінгі емлеге 1993 жылы түсіріп, 25 қазан күні «Егемен Қазақстан» газетінің 217-218 санында жариялаған – Рысбек Сарғожин, Қазақстан журналистер одағының мүшесі.

«ЕҚ» редакция тарапынан бұл мақаланың ықшамдалып жарияланғанына, Ахмет Байтұрсынұлы айтқан үндеу сөздердің осы күнге де келетініне, Алаш арыстарының арманы – Қазақ елін қайтсек көркейтіп, өркендетеміз, қайткен күнде, ынтымағы жарасқан, өзге жұрттан бағы асқан дәулетті ел қанатына қосыламыз деген арман болғанын жазады. Әрі сол мақсат тәуелсіздігін алған Қазақ мемлекетінің бүгінгі қамқаракеті барысында да үндесіп жатқандай деген түсініктемелік анықтама берілген А.Байтұрсынұлының көптомдығына алғаш еніп отыр.